

Ἡ ἀναγνώριση ἁγίων στὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ὡς διάλογος μεταξὺ θεσμοῦ καὶ χαρίσματος*

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΑΡ. ΥΦΑΝΤΗ**

Σύμφωνα μὲ τὶς βιβλικὲς παραδοχῆς, τὸ γνῶρισμα τῆς ἁγιότητος ἀνήκει δικαιωματικὰ καὶ ἀποκλειστικὰ μόνο στὸν Θεό¹. Οἱ πιστοὶ οὔτε τὸ ἀπαιτοῦν, οὔτε τὸ οἰκειοποιοῦνται. Ἀπλῶς, μετέχουν σὲ αὐτὸ καὶ τὸ ἐνσαρκώνουν ἐμπειρικὰ ὡς μέλη ἐνὸς σώματος², τὰ ὁποῖα ἁγιάζονται κατὰ χάριν «ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ»³. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ τὸ ἐπίθετο «ἅγιος» στὴ βιβλικὴ ἀλλὰ καὶ τὴ μεταποστολικὴ γραμματεία ἀποδίδεται σὲ μεμονωμένα πρόσωπα⁴. Ἡ ἔκφραση «ἔθνος ἅγιον»⁵ καὶ ἡ ἁγιότητα ποὺ ἀποδίδεται ἀπὸ τοὺς ἀποστόλους στὶς ἀρτιγενεῖς τοπικὲς ἐκκλησίαις τῆς ἐποχῆς⁶ δὲν προτάσσουν τὸ ἄτομο ἢ τὸ ὑποκείμενο, ἀλλὰ προϋ-

* Ἐκτεταμένη ἐκδοχὴ εἰσήγησης στὸ ΙΣΤ΄ Πανελλήνιον Λειτουργικὸν Συμπόσιον Στελεχῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων, μὲ θέμα «Τὸ Ἀγιολόγιον τῆς Ἐκκλησίας», τὸ ὁποῖο διοργάνωσε ἡ Εἰδικὴ Σynοδικὴ Ἱεπιτροπὴ Λειτουργικῆς Ἀναγεννήσεως καὶ φιλοξενήθηκε στὴν Ἱ. Μητρόπολη Φθιώτιδος (Λαμία, 19-21 Σεπτεμβρίου 2016).

** Ὁ Παναγιώτης Αρ. Ὑφαντῆς εἶναι Ἀναπληρωτὴς Καθηγητῆς τοῦ Τμήματος Θεολογίας τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

1. Γιὰ τὴ σημασία τοῦ ὄρου «ἅγιος» καὶ τῶν παραγῶν του στὴν Ἁγία Γραφή βλ. *Λεξικὸ Βιβλικῆς Θεολογίας*, ἐπιμ. Σ. Ἀγουρίδη, Στ. Βαρτανιάν, Γ. Γρατσέα, Γ. Μαραγκοῦ, Γ. Ρηγοπούλου, Σ. Φρέρη, Καίτης Χιωτέλλη, συλλ. μτφρ., ἐκδ. Ἄρτος Ζωῆς, Ἀθήνα 1980, σ. 19-24· Κ. Σ. ΒΛΑΧΟΥ, «“Μάρτυς” καὶ “ἅγιος” στὴν Παλαιὰ Διαθήκη» καὶ Γ. ΓΑΛΙΤΗ, «Ἡ ἔννοια τοῦ Ἁγίου καὶ τοῦ Μάρτυρα στὴν Καινὴ Διαθήκη», ΑΑ.VV., *Ὁ ἅγιος καὶ ὁ μάρτυρας στὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας. Εἰσηγήσεις IB΄ Συνεδρίου Πατερικῆς Θεολογίας* (ὑπεύθυνος Στ. Γ. Παπαδόπουλος), Ἀποστολικὴ Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 1994, σ. 9-36, 37-45, ἀντίστοιχα· Δ. ΠΑΣΣΑΚΟΥ, «Ἀγιότητα: Ἰδίωμα αὐτοσυνειδησίας ἢ διαβάθμιση ἠθικῆς; Βιβλικὴ προσέγγιση», *Σύναξη* 102 (2007), σ. 4-8.

2. Α΄ Κορ. 12, 12-27.

3. Α΄ Κορ. 1,2.

4. Δ. ΠΑΣΣΑΚΟΥ, «Ἀγιότητα: Ἰδίωμα αὐτοσυνειδησίας ἢ διαβάθμιση ἠθικῆς; Βιβλικὴ προσέγγιση», ὁ.π., σ. 6-7.

5. Α΄ Πε. 2, 9.

6. Βλ. ἐνδεικτικὰ Ῥωμ. 1,7-16, 15· Ἐφ. 1,1· Κολ. 1,2.

ποθέτουν και περιγράφουν μία κοινότητα. Μία κοινότητα, τὰ μέλη τῆς ὁποίας ὁμοθυμαδὸν παραμένουν ἢ πασχίζουν νὰ εἶναι ἀφοσιωμένα στὴν τήρηση τῶν θείων ἐντολῶν, στηρίζονται μὲ ἐμπιστοσύνη στὴ θεία Πρόνοια καὶ συνεργάζονται μὲ τὸν Θεὸ γιὰ τὴν προαγωγή καὶ ἐμπέδωση τῆς οἰκονομίας τῆς σωτηρίας. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ συνήθης πληθυντικὸς ἀριθμὸς στὴ χρῆση τοῦ ὄρου «ἅγιος» στὴ γλῶσσα τῶν ἱερῶν συγγραφέων τῆς Καινῆς Διαθήκης κατανοεῖται καὶ παραπέμπει στὶς συλλογικὲς αἰτήσεις τῆς προσευχῆς ποὺ δίδαξε ὁ ἴδιος ὁ Θεάνθρωπος στὴν ἐπὶ τοῦ Ὁρους ὁμιλία. Ἐκεῖνο ποὺ διακρίνει τὴν ἐμπειρία καὶ τὴν πίστη τῆς ἀρχέγονης Ἐκκλησίας σχετικὰ μὲ τὴν ἀγιότητα τῶν πιστῶν εἶναι ἀκριβῶς ὁ κατ' ἐξοχὴν σχεσιακός, συλλογικὸς καὶ θεοκεντρικὸς τῆς χαρακτῆρας. Ὅλοι οἱ πιστοὶ ἀποκαλοῦνται μεταξύ τους «ἅγιοι», χάρις στὴν ἀγιότητα τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν προσπάθειά τους νὰ ἀγιασθοῦν καὶ νὰ ἐξαγιασούν τὴν κοινωνία στὴν ὁποία ζοῦν. Ἐδῶ ἡ σημασία τοῦ ὄρου «ἅγιοι» συμπύπτει μὲ αὐτὴν τοῦ ὄρου «ἀδελφοί», ποὺ θεμελιώνεται στὴν ἀναγέννηση τῶν πιστῶν ἀπὸ τὴν κοινὴ δελφίδα, τὴ μήτρα τῆς κολυμβήθρας, ἀλλὰ καὶ τὴ σημασία τοῦ λίγο μεταγενέστερου ὄρου «χριστιανοί», ὁ ὁποῖος δηλώνει μὲ τρόπο ἐμφατικὸ τὴν κοινὴ χριστοκεντρικὴ πνευματικὴ τους ταυτότητα.

Ἡ ἀναγνώριση μεμονωμένων προσώπων ὡς ἀγίων, ἡ διακήρυξη τῆς ἀγιότητάς τους καὶ ἡ συνακόλουθη ἐγγραφή τους στὸ ἐορτολόγιο ἀνάγεται στὴν περίοδο τῶν διωγμῶν. Τὴν ἴδια ἐποχὴ ἐντοπίζονται καὶ οἱ σημαντικότερες ἐκδηλώσεις τῆς ἀγιολογικῆς τιμῆς, οἱ ὁποῖες –τουλάχιστον στὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία– παραμένουν ἐν πολλοῖς ἀναλλοίωτες μέχρι σήμερα. Τὸ αἱμάτινο μαρτύριο ἀποτέλεσε τὴν αὐταπόδεικτη καὶ διαχρονικὰ ἀδιαπραγμάτευτη ἐκδοχὴ ἀγιότητος, ἐφόσον μὲ τὸν θάνατό του ὁ μάρτυρας θεωρήθηκε ἄξιος μιμητῆς καὶ κατ' ἐξοχὴν «ἀκόλουθος»⁷ τοῦ «πρωτομάρτυρος» καὶ «ἀρχιμάρτυρος» Χριστοῦ.

Τὸ τιμητικὸ προσωνύμιο τοῦ ἀγίου σὲ μεμονωμένα πρόσωπα μοιάζει νὰ ἀποτελεῖ μία νέα πραγματικότητα σὲ σχέση μὲ τὴ βιβλικὴ ἐμπειρία, ἡ ὁποία κατανοοῦσε τὸν ὄρο καὶ τὸ περιεχόμενό του στὸ πλαίσιο τῆς σχέσης μεταξύ Θεοῦ καὶ κοινότητος. Τώρα πλέον ἡ ἀγιότητα δὲν ἀποδίδεται μόνο στὸν Θεὸ καὶ στὴν κοινότητα ἀλλὰ καὶ σὲ ἕνα μέλος τῆς. Ὡστόσο, αὐτὴ ἡ ἐξέλιξη οὔτε ἀκυρώνει οὔτε ἀλλοιώνει τὸν προσωπικό, ἐκκλησιαστικὸ καὶ θεοκεντρικὸ χαρακτῆρα τῆς ἀγιότητος. Πρῶτον, διότι οἱ ἥρωες τῆς πίστεως ποὺ ἀναδεικνύονται

7. Πρβλ. *Μτ.* 19, 21.

μέσα από την κακοήθεια της έποχής έχουν πλήρη επίγνωση πώς είναι μέλη ενός σώματος με κεφαλή τον Χριστό. Είναι ένδεικτικό ότι κατά τη διάρκεια της δίκες τους, στις διάφορες έρωτήσεις των δικαστών οι μάρτυρες άπαντούν στερεότυπα «Χριστιανός είμι» ή «Στρατιώτης Χριστού» («Miles Christi»)⁸, προτάσσοντας μόνο την πνευματική τους ταυτότητα που έν προκειμένου υπερβαίνει ή διαγράφει όλες τις άλλες πτυχές της ιστορικής παρουσίας ή του κοινωνικού τους ρόλου, όπως τὸ ὄνομα, τὴν καταγωγή, τὴν κοινωνική θέση, τὴ μόρφωση ή τὸ ἐπάγγελμα. Καί δεύτερον, διότι ὁ μάρτυρας, ὅπως καί ὄλοι οἱ μεταγενέστεροι ἅγιοι, ἀναγνωρίζεται ἀπό τὴν κοινότητα τῆς ὁποίας εἶναι μέλος. Εἶναι βέβαιο ὅτι χωρὶς τὴ μεσολάβηση καί ἐπικύρωση τῆς κοινότητας ὑπάρχει ἀγιότητα, δηλαδή πνευματική τελείωση ἑνὸς μέλους τῆς, φιλία καί ἀγάπη του με τὸν Θεό. Εἶναι ὅμως ἐξίσου αὐτονόητο ὅτι δίχως τὴν ἀναγνώριση τῆς κοινότητας –κλήρου καί λαοῦ– αὐτὴ ἡ ἀγιότητα θὰ παραμείνει ἀνώνυμη καί ἀνεόρταστη. Χάρις στὴν κοινότητα, ἡ ἀγιότητα προσλαμβάνει τὰ γνωρίσματα ἑνὸς συλλογικοῦ γεγονότος καί γίνεται μία δημόσια γιορτὴ τῆς ἀγάπης. Καί τρίτον, διότι πρόκειται γιὰ μία ἀγάπη χριστοκεντρική: ἡ κοινότητα θαυμάζει, σέβεται καί τιμᾷ τὸ δοξασμένο μέλος τῆς, καυχίεται γι' αὐτό, καί ζητεῖ τὴν εὐλογία καί τὴ μεσιτεία του. Ταυτόχρονα, οἱ μάρτυρες καί οἱ ἅγιοι ἔχουν ὡς συμπαραστάτη τους τὸν Χριστό καί πάσχουν γιὰ τὸ ὄνομά Του, ὅμως ποτὲ δὲν Τὸν ἀντικαθιστοῦν. Φανερῶνουν τὴ χάρη Του, γίνονται ὀχήματα γιὰ τὴν κάθοδο τοῦ Θεοῦ στὸν κόσμῳ⁹ καί τὴ συνέχιση τῆς παρουσίας Του στὴν ἱστορία ἀλλὰ δὲν ἀνταγωνίζονται τὴν ἀπόλυτη κυριότητα καί τὴν ὄντολογική ἀγιότητά Του. Κάποιοι πιστοὶ ἀνέκαθεν εἶχαν τὴν τάση ἢ τὸν πειρασμὸ νὰ δίνουν τὴ θέση τοῦ Χριστοῦ στοὺς ἅγιους καί τοὺς μάρτυρες. Καί συχνὰ εἶναι οἱ ἴδιοι οἱ ἅγιοι καί οἱ μάρτυρες πού τοὺς ἐλέγχουν με τὰ λόγια καί τὰ ἔργα τους. Στὰ χρόνια τῶν διωγμῶν, ὅπως διαβάζουμε στὸ *Μαρτύριό* του, ὁ ἅγιος Πολύκαρπος ἔδιωξε τοὺς πιστοὺς πού τὸν πλησίαζαν με σκοπὸ νὰ ἀγγίξουν τὰ ἐνδύματά του¹⁰. Ὁ Μέγας Ἀντώνιος λίγο προτοῦ πεθάνει ζήτησε ἀπὸ τοὺς στενοὺς του μαθητές, ἀφοῦ τὸν θά-

8. Βλ. ἐνδεικτικὰ ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, V, 1, 41. Πρὸβλ. Α. ΦΥΤΡΑΚΗ «Μαρτύριον καί Μοναχικὸς Βίος», *Θεολογία* ΙΘ' (1941-1948), σ. 304.

9. «Ἐνταῦθα δέ [ένν. στὸν ναὸ τῶν μαρτύρων] οὐχὶ ἀλόγων ζεῦγος ὄρας, ἀλλὰ μαρτύρων μύρια ἄρματα καί τὸν Θεὸν τοῖς ἄρμασι ἐφειστώτα τούτοις... Ὅτι γὰρ αἱ ψυχὰι τῶν ἁγίων ἄρμα εἰσὶ τοῦ Θεοῦ... ἐπ' ἐκείνων κάθηται, ἐν ἡμῖν οἰκεῖ...». *Εἰς μάρτυρας. Λόγος Β'*, ΕΠΕ 62, σ. 578-580. Πρὸβλ. ΙΔΙΟΥ, *Εἰς τὸν μάρτυρα Ἰουλιανόν*, ΕΠΕ 96, σ. 228.

10. *Μαρτύριον Πολυκάρπου* 13, ΕΠΕ 4, σ. 366.

ψουν, νὰ κρατήσουν μυστικό τὸ σημεῖο τῆς ταφῆς¹¹, πράγμα πὺν ἀρκετοὺς αἰῶνες ἀργότερα ζήτησε ἀπὸ τοὺς ἀδελφούς του καὶ ὁ ἅγιος Νεόφυτος ὁ Ἐγκλειστος¹².

Ἡ ἀναγνώριση τῆς ἀγιότητος τῶν μαρτύρων ἦταν ἄμεση καὶ αὐθόρμητη. Ταυτόχρονα μὲ τὴν καταξίωση ἐνὸς ἀγίου στὴ συλλογικὴ συνείδηση τοῦ πληρώματος, τὸ ὄνομά του ἐγγραφόταν στὰ *Δίπτυχα* καὶ δὲν χρειαζόταν τὴν κανονιστικὴ σφραγίδα μίας ἐπίσημης ἀρχῆς. Ὡστόσο, ὁ ἐπίσκοπος εἶχε καθῆκον καὶ δικαίωμα νὰ παρέμβει καὶ νὰ ματαιώσει τὸν ἐορτασμὸ μνήμης καὶ τὴν ἀγιολογικὴ τιμὴ μαρτύρων πὺν ἦταν αἰρετικοί, καθὼς καὶ τῶν λεγόμενων αὐτόκλητων μαρτύρων. Σὲ αὐτὴ τὴν περίπτωση, ὁ ἐκκλησιαστικὸς ποιμένας παρεμβαίνει διορθωτικὰ σὲ μίᾳ λανθασμένη ἐκτίμηση τοῦ πληρώματος. Ἀντιστρόφως ὅμως, καὶ ἡ συνείδηση τοῦ σώματος ἀντιστέκεται στὴν προσπάθεια νὰ ἐπιβληθεῖ ἓνα πρόσωπο ὡς ἅγιο, ἐκ μέρους τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς, ὅπως συνέβη μὲ τὸν Κύριλλο Ἀλεξανδρείας πὺν ἐπιχείρησε νὰ ἀνακηρύξει ἅγιο τὸν μοναχὸ Ἀμμώνιο, ὁ ὁποῖος πρὶν ἀπὸ τὸν θάνατό του εἶχε δολοφονήσει διὰ λιθοβολισμοῦ τὸν Ἐπαρχο Ὁρέστη. Στὴν περίπτωση αὐτὴ, ἡ συνείδηση τοῦ πληρώματος ἀγνόησε τὴν πατριαρχικὴ βούληση¹³.

Κατὰ τοὺς αἰῶνες πὺν ἀκολούθησαν τὴν κωνσταντινεια καμπὴ ἤρθαν νὰ προστεθοῦν ἢ νὰ συνεχίσουν αὐτὸ τοῦ μάρτυρα καὶ νέα μοντέλα ἀγιότητος, ἢ «χοροὶ ἀγίων», ἀνάλογα μὲ τὰ ἐκάστοτε πνευματικὰ αἰτήματα, τὶς ἐξωτερικὲς προκλήσεις ἢ καὶ τὶς ἐσωτερικὲς ἐντάσεις τῆς Ἐκκλησίας: τὸ ὄσιακὸ μοντέλο τῶν καθηγητῶν τῆς ἐρήμου, τῶν ἀββάδων καὶ ἀμμάδων τοῦ ἀσκητικοῦ καὶ κοινοβιακοῦ μοναχισμοῦ, τοῦ ἀγίου ἡγεμόνος, τοῦ ἱεραποστόλου, τοῦ ἀγίου ἱεράρχου, τοῦ Πατρὸς καὶ Διδασκάλου, τοῦ νεομάρτυρος ἢ καὶ τοῦ διὰ Χριστὸν σαλοῦ. Ἡ λειτουργικὴ ἐμπέδωση καὶ ποιμαντικὴ ἀξιοποίηση τῆς διδασκαλίας τῶν ἀγίων καὶ τῶν κατορθωμάτων τῶν ἀγίων ἀποτυπώθηκαν σὲ ἓνα τεράστιο ὄγκο ἀφηγηματικῶν καὶ ποιητικῶν κειμένων, ὅπως εἶναι τὰ Μαρτυρολόγια καὶ τὰ Καλενδάρια, τὰ ἀσκητικὰ ἀνθολόγια καὶ τὰ Συναξάρια, οἱ ὕμνοι καὶ τὰ μη-

11. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, *Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὀσίου πατρὸς ἡμῶν Ἀντωνίου* 90, ΕΠΕ 26, σ. 162-164.

12. ΝΕΟΦΥΤΟΥ ΤΟΥ ΕΓΚΛΕΙΣΤΟΥ, *Τυπικὴ Διαθήκη* 24, στὸ Ἄγιο Νεοφύτου τοῦ Ἐγκλειστοῦ, *Συγγράμματα*, τ. Β', Ι. Βασιλικὴ καὶ Σταυροπηγιακὴ Μονὴ Ἄγιο Νεοφύτου, Πάφος 1998, σ. 67.

13. Βλ. σχετικὰ Π. Β. ΠΑΣΧΟΥ, *Ἅγιοι, οἱ φίλοι τοῦ Θεοῦ. Εἰσαγωγή στὴν Ἀγιολογία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας*, ἐκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα 1997, σ. 124-125.

νολόγια, οί έφορταστικοί λόγοι και τὰ Έγκώμια. Όστόσο, ή άναγνώριση ή διαπίστωση τής άγιότητας και ή έγγραφη τών άγιών στο έορτολόγιο οΰτε παγιώθηκαν σέ ένα ένιαίο σχήμα, οΰτε χρειάζοταν μία επίσημη πράξη έγκρισης ή άνακήρυξης εκ μέρους τής εκκλησιαστικής άρχής, παρὰ τισ έπιχειρούμενες ή ποροαδικές έξαιρέσεις και παρεκκλίσεις¹⁴.

Κατά τήν ίδια περίοδο σημειώθηκε τόσο στην Άνατολή όσο και στη Δύση μία κατακόρυφη άριθμητική αύξηση τών άγιών, πού συνοδεύτηκε από άμφιλεγόμενες έως έντελως άδόκιμες εκδοχές άγιολογικής τιμής, όπως ο άθροός τεμαχισμός, ή έμπορία ή και ή επινόηση ιερών λειψάνων και ιερών αντικειμένων πού σχετίζονταν με φημισμένους άγιους και με πρόσωπα τής ιερᾶς ιστορίας όπως τή Θεοτόκο, τόν Ίωάννη τόν Πρόδρομο και τόν ίδιο τόν Χριστό. Είναι γνωστό ότι πολλές πόλεις άνταγωνίζονταν μεταξύ τους για νά έξασφαλίσουν ένα όσο τó δυνατόν πιό θαυματουργό λείψανο άγίου, προκειμένου νά πολλαπλασιάσουν τó κϋρος τους, νά προσελκύσουν τούς προσκυνητές και –συνεπώς– νά αύξήσουν τὰ έσοδά τους.

Έν μέρει για νά θέσει όρια σέ τέτοιου είδους φαινόμενα, καθώς και για νά αξιοποιήσει πρὸς όφελός της τήν τεράστια απήχηση τών άγιών στο πλήρωμα, ή Ρωμαιοκαθολική Έκκλησία κατά τή δεύτερη χιλιετία προχώρησε στις λεγόμενες παπικές άγιοποιήσεις, πού προσέδωσαν στην άναγνώριση ενός άγίου τόν συμπαγή χαρακτήρα μίας επίσημης και άυστηρά θεσμικής άνακήρυξης, έγκλωβίζοντας όμως τó πνευματικό γεγονός τής άγιότητας σέ ένα άσφυκτικά νομικιστικό πλαίσιο, τó όποιο έν πολλοίς ισχύει μέχρι σήμερα, παρὰ τισ φιλότιμες προσπάθειες υπέρβασής του κατά τόν 20^ο αιώνα¹⁵.

Και στην Όρθόδοξη Άνατολή όμως κατά τήν παλαιολόγια εποχή έντοπίζεται τó φαινόμενο τής επίσημης άνακήρυξης και μάλιστα με άφορμή τήν άγιότητα τού άγίου Γρηγορίου τού Παλαμά. Είναι άλήθεια πώς ο πατριάρχης Φίλοθεος Κόκκινος με τή συγκεκριμένη συνοδική άπόφαση τού 1368 άπλως έπιβεβαίωσε και επικύρωσε τήν ήδη καταξιωμένη στη συνείδηση τού πληρώματος

14. Για τήν άναγνώριση και τήν τιμητική προσκύνηση τών άγιών τήν εποχή αυτή βλ. Γ. ΤΣΕΤΣΗ, ΠΡΩΤΟΠΡ., *Η ένταξις τών άγιών στο έορτολόγιο*, εκδ. «Τέττιος», Κατερίνη 1991· εκδ. συνοπτικά Σ. Α. ΠΑΣΧΑΛΙΔΗ, «Οί άγιοι και ή τιμή τους», *Ιστορία τής Όρθοδοξίας*, τ. 3:, εκδ. Road, Άθήνα 2008, σ. 416-435. Π. ΑΡ. ΥΦΑΝΤΗ, «Άγιών τιμή. Πρόσωπα, άναγνώριση, πρακτικές εκδηλώσεις και θεωρητικές επενδύσεις», *Μεγάλη Χριστιανική Έγκυκλοπαίδεια*, τ. 1, σ. 153-159.

15. Π. ΑΡ. ΥΦΑΝΤΗ, «Η εκνομίκευση τής άγάπης. Σημειώσεις γύρω από τή θεωρία και τήν πράξη τής άνακήρυξης άγιών στη Ρωμαιοκαθολική Έκκλησία», *Σύναξη* 102 (2007), σ. 24-33.

ἀγιότητα τοῦ πνευματικοῦ του πατέρα. Ὡστόσο, ἡ ἀπόφασή του νὰ προβεῖ σὲ συλλογὴ θαυμάτων¹⁶ ποὺ ἐπιτέλεσε ὁ ἤδη τιμώμενος ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν μακροαίωνα προγενέστερη πρακτικὴ. Παρενθετικά, ἀξίζει νὰ σημειώσουμε ὅτι οἱ ἀναγνώρισεις νέων ἁγίων μετὰ ἀπὸ τὸν 11^ο αἰῶνα μειώθηκαν δραστικά στὴν Ἀνατολή, πιθανὸν καὶ ἐξαιτίας τῆς ὀλοένα καὶ βαθύτερης ρήξης μὲ τὴν Ρώμη καὶ τῶν δραματικῶν συνεπειῶν της, ποὺ δὲν ἄφησαν ἀνεπηρέαστες οὔτε τίς ἀγιολογικὲς σχέσεις μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν. Εἶναι προφανές ὅτι στὴν περὶπτωση τοῦ Παλαμᾶ ἡ ἐπίσημη ἀνακήρυξη λειτούργησε καὶ ὡς ἀπάντηση τόσο στὴ Δύση, μὲ τὴν ὁποία ὁ λόγιος ἱεράρχης εἶχε ἀναμετρηθεῖ, ὅσο καὶ στοὺς ἀντιπάλους τοῦ ἡσυχασμοῦ ἐντὸς τῆς Κωνσταντινούπολης. Αὐτὸ πάντως ποὺ ξενίζει εἶναι πῶς ἡ ἀνάδειξη τοῦ συμβόλου τῆς Ὁρθοδοξίας ἔγινε μὲ ὄρους δάνειους ἀπὸ τὴ Δύση, ὅπως ἡ ἀπόφαση τῆς ἀνώτατης ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς καὶ ἡ ἀποδεικτικὴ ἰσχὺς τῶν θαυμάτων, ποὺ μέχρι σήμερα ἀποτελοῦν ἀπαραίτητο συστατικὸ τῶν ἀγιοποιήσεων στὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία. Ἐξίσου ἀμφιλεγόμενη ὑπῆρξε ἡ ἐπίσημη ἀνακήρυξη τῆς ἀγιότητος τοῦ Γερασίμου Κεφαλληνίας τὸν 17^ο αἰῶνα ἀπὸ τὸν Κύριλλο Λούκαρι¹⁷, ἕναν πατριάρχη ποὺ ἂν καὶ συμεριζόταν πολλὲς κριτικὲς θέσεις τῶν μεταρρυθμιστῶν ἐναντίον τῆς Ρώμης, δὲν ὀλιγόρησε νὰ υἱοθετήσῃ ἐν προκειμένῳ μία κατ' ἐξοχὴν παπικὴ νοοτροπία καὶ πρακτικὴ¹⁸. Ἐξἄλλου, ἤδη ἀπὸ τὸν προηγούμενο αἰῶνα, ἡ Ρωσικὴ Ἐκκλησία, προφανῶς μιμούμενη τὴ νομικὴ πρακτικὴ τῆς Ρώμης, θέσπισε μία διαδικασίαν γιὰ τὴ συνοδικὴ ἔρευνα τοῦ βίου καὶ τῶν θαυμάτων τῶν προτεινόμενων ἁγίων, προτοῦ ἀνακηρύξῃ ἢ ἐπιτρέψῃ ἢ ἴδια καὶ ὁ κοσμικὸς ἡγεμόνας τὴν τιμὴ τους¹⁹.

Πάντως, ἡ πράξις τῆς ἀναγνώρισης τῶν ἁγίων στὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία στὴν συντριπτικὴ πλειονότητα τῶν περιπτώσεων ἦταν ἡ ἀκόλουθη: Ἡ ἀναγνώριση ἐνὸς νέου ἁγίου ἐκκινουσε ἀπὸ τὴν κοινότητα στὴν ὁποία ἀνήκε (ἐνορία, μοναστικὴ κοινότητα ἢ ἐπισκοπή), μὲ τὴ μνημόνευση τοῦ ὀνόματός τους πλῆστα ἄλλα δοξασμένα μέλη τῆς Ἐκκλησίας δίχως μίαν ἄνωθεν θεσμικὴν καὶ κανονιστικὴν παρέμβαση ἢ ἐπιβεβαίωση. Στὴ συνέχεια, ἀνάλογα μὲ τὴν ἀπήχηση τῆς

16. Βλ. PG 151, 693-716.

17. Τὸ πατριαρχικὸ κείμενο παρατίθεται στὸ Γ. ΤΣΕΤΣΗ, *Ἡ ἔνταξις τῶν ἁγίων στὸ ἐορτολόγιο*, ἐκδ. «Τέρτιος», Κατερίνη 1990, σ. 181-183 (Παράρτημα).

18. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ ΠΡΩΤΟΠΡ., «Γιὰ τὴ διακήρυξη τῶν ἁγίων», *Σύναξη* 102 (2007), σ. 22.

19. Βλ. σχετικὰ Π. Β. ΠΑΣΧΟΥ, *Ἅγιοι, οἱ φίλοι τοῦ Θεοῦ*, σ. 134-140.

μνήμης του, ή τιμή του μπορεί να διευρυνόταν σε ένα ευρύτερο γεωγραφικό και χρονικό όριζοντα.

Όσο πλησιάζουμε στα νεότερα χρόνια, επιδιώκεται ολοένα και συχνότερα και μάλιστα με συνοδικά κατοχυρωμένο τρόπο ή ανακήρυξη της αγιότητας εκ μέρους της εκκλησιαστικής αρχής. Άρκετοι μελετητές σχολιάζουν αρνητικά αυτή την εξέλιξη, θυμίζοντας ότι για αιώνες άρκοι ή αμόρφωτοι, οίονει δια βοής, αναγνώριση ενός αγίου από τη συνείδηση του πληρώματος και πώς το *Ευχολόγιο* της Ανατολικής Ορθοδόξου Εκκλησίας, αν και περιλαμβάνει εύχες για πάμπολλες περιπτώσεις και περιστάσεις, δεν παραδίδει καμία «Τάξις» που να αφορά την ανακήρυξη αγίου ή την έγγραφη του στο Έορολόγιο. Μάλιστα, σημαντικοί μελετητές περιγράφουν αυτή την πρακτική ως «αστήρικτη στην Παράδοση»²⁰ ή και «άντιπαραδοσιακή»²¹ και προτείνουν την άμεση επιστροφή στην πρακτική των πρώτων χριστιανικών αιώνων και την «άποκατάσταση της αρχαίας πράξης»²².

Η κριτική αυτή με τις αναμενόμενες αντιπαραθέσεις ξεκίνησε κατά την τέταρτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα και συνεχίζεται έως και τις μέρες μας με άφορη την απάντηση που έδωσε το Οικουμενικό Πατριαρχείο σε ένα επιστολιμαίο αίτημα που του απήλυθνε ο Πατριάρχης Ρουμανίας Μύρων, στις 10 Νοεμβρίου του 1930, σχετικά με την δέουσα διαδικασία και το προβλεπόμενο τυπικό για την ανακήρυξη αγίων. Άν και θα μπορούσε να ελέγξει ως προκλητικά άνορθόδοξο το ίδιο το αίτημα, ο πατριάρχης Φώπιος ο Β΄ απευθύνηκε στην Συνοδική επί των κανονικών θεμάτων Έπιτροπή για να γνωμοδοτήσει επί του θέματος. Η «Έκθεσις» της Έπιτροπής συνυπεγράφη από τους συνοδικούς ιεράρχες στις 20 Φεβρουαρίου του 1931 και συνόδευσε την απαντητική επιστολή που απέστειλε στις 22 Μαρτίου του ίδιου έτους ο Οικουμενικός Πατριάρχης στον Ρουμανίας Μύρωνα. Άμφότερα τα κείμενα – Έκθεση της Συνοδικής Έπιτροπής και πατριαρχική επιστολή – δημοσιεύθηκαν στο περιοδικό *Όρθοδοξία*²³.

Είναι χαρακτηριστικό ότι το μέν συνοδικό κείμενο ύπογραμμίζει την ανάγκη θεσμικής ανακήρυξης, επικαλούμενο μάλιστα την ήδη έμπεδωμένη –ρω-

20. Α. Σ. ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΥ, «Η αναγνώρισις των αγίων εν τη Όρθοδόξω Έκκλησία», *Θεολογία* ΙΘ΄ (1941-1948), σ. 41.

21. ΣΤ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Διαπίστωση και διακήρυξη της αγιότητας των αγίων*, σ. 28.

22. Κ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, πρωτοπρ., «Για τη διακήρυξη των αγίων», *Σύναξη* 102 (2007), σ. 23.

23. «Η ανάδειξις αγίων εν τη Όρθοδόξω Έκκλησία», *Όρθοδοξία* 6 (1931), σ. 281-285.

μαιοκαθολικῆς ἔμπνευσης– τσαρική πρακτικὴ τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας τῆς Ρωσίας. Ὁ δὲ Πατριάρχης Φώτιος στὴν ἐπιστολὴ του πληροφορεῖ τὸν παραλήπτη ὅτι ἀνάμεσα στὶς γενικὲς ἀρχὲς τῆς «παρ’ ἡμῖν παραδόσεως» πρωτεύει ἡ ἀκόλουθη: «ἡ ἐξέλεξις τῶν στοιχείων τῆς ἀγιότητος ὀφείλει γίνεσθαι διὰ Συνόδου, συγκροτουμένης ἐξ ἀπάντων τῶν Μητροπολιτῶν, Ἀρχιεπισκόπων, Ἐπισκόπων καὶ ὀφφικιάλων κληρικῶν τῆς οἰκείας Ἐκκλησίας». Ἐπιπλέον, ὡς ὑπόδειγμα γιὰ τὴ σχετικὴ ἐκκλησιαστικὴ πράξις ὁ Πατριάρχης προτείνει αὐτὴν τοῦ «καθαγιασμοῦ τοῦ Ἁγίου Γερασίμου τοῦ Νέου», παραθέτοντας μάλιστα καὶ λειτουργικὲς ὁδηγίες γιὰ τὴν πανηγυρικὴ ὑπογραφή της «ἐν τῷ ναῷ»²⁴.

Ἔτσι, βαθμιαία καὶ σιωπηρὰ διαμορφώθηκε καὶ ἀκολουθεῖται μέχρι σήμερον ἡ ἐξῆς διαδικασία, πού ἐκκινεῖ ὅπως πάντα ἀπὸ τὴν φωνὴ τοῦ λαοῦ μίας τοπικῆς ἐκκλησίας, ἡ ὁποία μαρτυρεῖ τὴ φήμη τῆς ἀγιότητος (*fama sanctitatis*) ἑνὸς μέλους της. Ὁ οἰκείος ἐπίσκοπος τοῦ Πατριαρχείου ἢ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, μιλώντας γιὰ τὰ καθ’ ἡμᾶς, ἀναλαμβάνει τὴ συγκρότηση ἑνὸς φακέλου ὁ ὁποῖος περιέχει: τὰ διαθέσιμα ἱστορικὰ καὶ ἄλλα στοιχεῖα γιὰ τὸν ἐνάρετο βίον, τὸ μαρτύριον, τὰ ὀσιακὰ τέλη ἢ καὶ τὰ ἐνδεχόμενα θαύματα τοῦ τιμωμένου στὴν περιοχὴ τοῦ προσώπου· κείμενα πού ἐκφράζουν καὶ τεκμηριώνουν τὴν καταξίωση τοῦ προτεινόμενου προσώπου στὴν ἀγιολογικὴ συνείδηση τοῦ πληρώματος καὶ τὸ αἶτημα γιὰ τὴν ἐπίσημη ἀνακήρυξη τῆς ἀγιότητός του καὶ τὴν ἐγγραφή του στὸ Ἑορτολόγιον. Τέλος, ὁ φάκελος ἐμπλουτίζεται μὲ γνωμοδοτήσεις ἀκαδημαϊκῶν θεολόγων πού ἀξιολογοῦν τὸ αἶτημα μὲ βάση τὰ διαθέσιμα στοιχεῖα, τὴ βιβλικὴ πιστότητα καὶ τὴν παραδοσιακότητά τους. Στὴ συνέχεια, ὁ οἰκείος ἐπίσκοπος ἀποστέλλει τὸν φάκελο στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, τὸ ὁποῖο βάσει τῆς σχετικῆς εἰσήγησις τῆς Κανονικῆς Ἐπιτροπῆς προβαίνει εἴτε στὴν ἀπόρριψη τοῦ αἰτήματος, εἴτε στὴν ἐπίσημη ἀνακήρυξη τῆς ἀγιότητος τοῦ προσώπου.

Ἡ κριτικὴ συνήθως ἐκφράζεται ὡς προβληματισμὸς γύρω ἀπὸ τὸν ἀκριβέστερο ἀπὸ ὀρθόδοξη ἄποψη ὄρο σχετικά μὲ τὴ διαδικασία τῆς ἀναγνώρισης ἑνὸς νέου ἁγίου καὶ τὴν ἀνάδειξη τῆς θαυματουργικῆς του ἰκανότητος ὡς ἀπόλυτου κριτηρίου γιὰ τὴ γνησιότητα τῆς ἀγιότητός του. Μὲ ἐξαίρεση τὸν ὄντως ἀδόκιμο ὄρο «ἀγιοποίηση», πού σημαίνει κατασκευή τῆς ἀγιότητος καὶ παρέμπει στὴ ρωμαιοκαθολικὴ πρακτικὴ τοῦ κανονισμοῦ (*canonizatio*) τῶν ἁγίων, ἔχουν διατυπωθεῖ ἐπανειλημμένα καὶ μάλιστα μὲ ὄξυ καὶ ἀπόλυτο τρόπο ποιή-

24. Ὁ.π., σ. 285.

λα και ένιότε αντιφατικά επιχειρήματα και για την ακρίβεια όρων και εκφράσεων όπως «συναρίθμηση», «αναγνώριση», «ανακήρυξη», «άγιοκατάταξη», «άγιωνυμία» και «ένταξη» ή «έγγραφή» των αγίων στο Έορτολόγιο. Η αντιφατικότητα έγκειται κυρίως στο γεγονός ότι οι πιο ακραίοι μελετητές επιχειρούν να τεκμηριώσουν την ορθότητα ενός όρου ανάμεσα σε άλλους που φανερόνουν ή απηχούν ρωμαιοκαθολικές επιδράσεις, χρησιμοποιώντας όμως έναν κατ'έξοχήν σχολαστικό τρόπο πραγμάτευσης και πολεμικής. Η ίδια αντίφαση εντοπίζεται και στην έμμομή τους για την παρουσία μετροητών και θεαματικών κριτηρίων και «άποδείξεων» αγιότητας, όπως είναι τα θαύματα, τα έκτακτα χαρίσματα, ή αφθαρσία και ή μυροβλησία των ιερών λειψάνων. Αυτή ή άπολυτοποίηση της θαυματουργίας ως άποκλειστικού κριτηρίου αγιότητας διαμορφώθηκε κυρίως από σημαντικούς εκπροσώπους της ορθόδοξης μεταβυζαντινής θεολογίας²⁵. Ωστόσο, ούτε εκείνοι ούτε οι σύγχρονοι ύποστηρικτές των άπόψεών τους²⁶ ύποψιάζονται ότι τα δήθεν «άντικειμενικά» τεκμήρια της αγιότητας τους καθιστούν μιμητές της ρωμαιοκαθολικής πρακτικής, σύμφωνα με την όποία άπαιτείται συγκεκριμένος αριθμός πιστοποιημένων θαυμάτων για την «μακαριοποίηση» και στη συνέχεια την «άγιοποίηση» ενός πιστού²⁷. Πράγματι, αν ένας Όρθόδοξος έξαρτά τη δυνατότητα της Έκκλησίας του να παράγει άγιους από τη θαυματουργική τους ικανότητα και ταυτόχρονα αρνείται τη δυνατότητα ανάδειξης αγίων σε μία άλλη Έκκλησία, πώς είναι δυνατόν να χρησιμοποιεί τα ίδια κριτήρια με εκείνην ή πώς θα άποδείξει ότι τα θαύματα των δικών της πιστών είναι γνήσια και των πιστών της άλλης κίβδηλα; Στην άγιολογική παρενέργεια της περι θαυμάτων έμμονης θα επανέλθουμε και παρακάτω.

Μία άλλη βασική ένσταση των μελετητών είναι πώς ή διακήρυξη της αγιότητας και ή συνδρομή της έκκλησιαστικής άρχης είναι ένα φαινόμενο που αντι-

25. Βλ. ένδεικτικά ΣΤ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, «Διακήρυξη αγιότητας άγιου (όχι: άγιοποίηση-αναγνώριση-ανακήρυξη), ΑΑ.VV., *Ό άγιος και ό μάρτυρας στη ζωή της Έκκλησίας*, ό.π., σ. 170-182· ίδιου, *Διαπίστωση και διακήρυξη της αγιότητας των αγίων*, σ. 9-26· Γ. Δ. ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΥ, ΠΡΩΤΟΠΡ., «Άγιότης μαρτυρούμένη», ΑΑ.VV., *Άγιότητα. Ένα λησμονημένο όραμα*, έπιμ. Π. Ζούρας, Άκρίτας, Άθήνα 2001, 45-57.

26. Για τις σχετικές άπόψεις της μεταβυζαντινής ορθόδοξης θεολογίας και τό «άντιλατινικό πλαίσιο» τό όποίο παράγει την έντονη όμολογιακόητά τους και συνάμα ένδυμώνεται από αυτές βλ. την Σ. Α. ΠΑΣΧΑΛΙΔΗ, «Όι νέοι άγιοι της Έκκλησίας μας», στον τόμο του ίδιου *Έν άγίοις. Είδικα θέματα βυζαντινής και μεταβυζαντινής άγιολογίας*, έκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2011, σ. 247-268· ιδιαίτερα: 249-255.

27. Βλ. Π. ΑΡ. ΥΦΑΝΤΗ, «Η έκνομίκευση της άγάπης», ό.π., σ. 28-29.

βαίνει στην παράδοση και την μακραίωνη πρακτική που τηρήθηκε κυρίως κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία. Και συνεκδοχικά ότι υπεύθυνη για την αναγνώριση και ανάδειξη τῶν ἁγίων εἶναι ἀποκλειστικά και μόνο ἡ συνείδηση τοῦ πληρώματος. Ἔτσι, θεωροῦν τὴν ἔγκριση ἢ ἀπόρριψη ἐκ μέρους τῆς ποιμαίνουσας Ἐκκλησίας εἴτε ἐντελῶς περιττὴ εἴτε και ἀρνητικὴ, ἐφόσον ἀναστέλλει ἢ ματαιώνει τὴν αὐθόρμητη τιμὴ και τὸν ἐορτασμό τοῦ ἁγίου ἀπὸ τὸν κληρο και τὸν λαὸ μίας τοπικῆς κοινότητας.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴ λεγόμενη ἀντιπαραδοσιακότητα τῆς τρέχουσας πρακτικῆς θὰ πρέπει νὰ ὁμολογήσουμε ὅτι πράγματι ἡ ἐπίσημη και θεσμικὴ διακήρυξη τῶν ἁγίων δὲν ἦταν συνηθισμένη στὴν ἐμπειρία τῆς πρώτης χιλιετίας. Ὡστόσο, ἂν και σπανιότερη, δὲν ἀπουσίαζε και ἡ παρέμβαση τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς. Ὅπως εἶδαμε παραπάνω, αὐτὴ ἡ παρέμβαση κρίθηκε ἐπιβεβλημένη στὶς περιπτώσεις τῶν αἰρετικῶν ἢ τῶν αὐτόκλητων μαρτύρων. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ, ὑπῆρξαν ἐκκλησιαστικοὶ ἡγέτες, ὅπως ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, πού μὲ τὰ κείμενα και τοὺς ἐγκωμιαστικούς τοὺς λόγους, θύμισαν, πρότειναν και ἐντέλει καταξίωσαν στὴ συνείδηση τῶν πιστῶν μάρτυρες, γιὰ τοὺς ὁποίους ὄχι μόνο δὲν ὑπάρχουν συμπαγῆ ἱστορικὰ στοιχεῖα, ἀλλὰ και ἤγειραν μὲ τὸν τρόπο τοῦ μαρτυρίου τοὺς τὴν κριτικὴ ἄλλων μειζόνων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τοῦ ἐγκωμιαστῆ τους. Ἀξιωματικὴ ἐπίσης γιὰ τὴ σημασία τῆς ἱεραρχικῆς εὐθύνης και βούλησης ἐπὶ τοῦ θέματος εἶναι ἡ σθεναρὴ και ἐκκλησιαστικὰ ὀρθόδοξη στάση τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Πολυεύκτου (956-970) ὁ ὁποῖος ἀρνήθηκε και μέσω συνόδου νὰ ἀναγνωρίσει ὡς μάρτυρες τοὺς βυζαντινοὺς στρατιῶτες πού ἔχασαν τὴ ζωὴ τους στὰ ἀνατολικά σύνορα τῆς Αὐτοκρατορίας, ἀγνοώντας τὴ σχετικὴ ἀπαίτηση τοῦ αὐτοκράτορα Νικηφόρου Φωκά και πιθανότατα πολλῶν εὐσεβῶν πολιτῶν ἢ συγγενῶν τῶν νεκρῶν²⁸. Ἐξἄλλου, κατὰ τὴ δευτέρη χιλιετία στὴν Ὁρθόδοξη Ἀνατολὴ ὑπῆρξαν πολλὲς περιπτώσεις ἀνακήρυξης ἁγίων ἐκ μέρους τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς, πού ἔγιναν ὄχι μόνον ἀδιαμαρτύρητα ἀλλὰ και πρόθυμα ἀποδεκτὲς ἀπὸ τὸ πλήρωμα²⁹.

Οἱ παραπάνω περιπτώσεις μοιάζουν νὰ ἀπαντοῦν και στὴν ἔνσταση σχετικὰ μὲ τὴν ἀποκλειστικὴ δικαιοδοσία τῆς συνείδησης τοῦ πληρώματος στὴν ἀνα-

28. Γιὰ τὴ στάση τοῦ Πατριάρχου ἀπέναντι στὸν Νικηφόρο Φωκά βλ. ΕΛΕΝΗΣ Δ. ΚΑΤΗ, *Ὁ πατριάρχης Πολύεκτος Κωνσταντινουπόλεως (956-970)*, διδακτορικὴ διατριβή, Θεσσαλονίκη 2016, σ. 210-226, ὅπου και τεκμηρίωση στὶς πηγές.

29. Πολλὲς τέτοιες περιπτώσεις ἀναφέρει ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, «Περὶ ἀνακηρύξεως ἁγίων ἐν τῇ Ὁρθόδοξῳ Ἐκκλησίᾳ», *Ἐκκλησία* 12 (1934), σ. 332-334.

γνώριση αγίων. Πράγματι, όσο αντιβιβλική είναι η «αγιοποίηση», ή κατασκευή δηλαδή της αγιότητας και της τιμής από την εκκλησιαστική αρχή, άλλο τόσο επικίνδυνη είναι και η απολυτοποίηση ή «ειδωλοποίηση» της αγιολογικής συνείδησης και βούλησης του πληρώματος διότι με τόν τρόπο αυτό ή προσπάθεια να αποσοβηθεί μία παπικής έμπνεύσεως ιεραρχική απολυταρχία αφήνει ανοιχτό τὸ ένδεχόμενο να αποδοθεί ένα είδος χαρισματικού ἀλαθίτου στην πιστεύουσα κοινότητα.

Τὰ αγιολογικά κριτήρια και οί αγιολογικές προτιμήσεις, καθώς και οί τρόποι εκδήλωσης της ευσέβειας του εκκλησιαστικού πληρώματος πρὸς τούς αγίους έξαρτώνται από την πνευματική του ώριμότητα και όχι τὸ αντίστροφο. Αὐτή ή ώριμότητα δέν υπήρξε ποτέ δεδομένη και στην απουσία της όφείλονται έν πολλοίς και οί παρενέργειες πού συνόδευαν την αγιολογική τιμή, ἀκόμη και στην θεωρούμενη ως ἀκραιφῶς παραδοσιακή περίοδο της πρώτης χιλιετίας, όπως μεταξὺ άλλων καταδεικνύει με ἀνάγλυφο τρόπο ή διασπαστική θύελλα της Είκονομαχίας, καθώς και ή έπιτακτική σύγκληση της Ζ' Οίκουμενικής Συνόδου πού χρειάστηκε να ἀνακεφαλαιώσει και να αποκρυσταλλώσει με τὸ θεσμικό της κῦρος τή θεολογία της αγιότητας και τις πρακτικές εκδηλώσεις της αγιολογικής τιμής³⁰.

Έξαιρετικά ἀμφιλεγόμενη παρουσιάζεται σήμερα αὐτή ή πνευματική ώριμότητα, αν ἀναλογιστεί κανείς τὰ ποικίλα φαινόμενα πού συνοδεύουν και τὰ κριτήρια πού υπαγορεύουν τις αγιολογικές προτιμήσεις του πληρώματος ή τις νοοτροπίες και συμπεριφορές πού έπενδύουν τή σχέση του με τούς αγίους. Έντελῶς ένδεικτικά, ἀναφέρουμε έδῶ την ἀδιαφορία για έκδοχές λαϊκής αγιότητας, ὡσαν να μην υπάρχουν παραδειγματικά και αξιομίμητα πρότυπα χριστιανῶν πού ζοῦν στον κόσμο, πού ἀφιερώνονται στη διακονία τῶν άλλων και στον εὐαγγελισμό ή πού σηκώνουν ἀγόγγυστα τὸν δικό τους βαρὺ σταυρὸ και εκούσια τούς σταυρούς τῶν άλλων στο ὄνομα του Χριστού. Η αγιότητα τῶν λαϊκῶν ἀναγνωρίζεται αποκλειστικά και μόνο συνδεδεμένη με τὸ αϊμάτινο μαρτύριο, όπως δείχνει ή περίπτωση τῶν νεομαρτύρων κατά τή διάρκεια της ὀθωμανικής κυριαρχίας, πὸ πρόσφατα στη Σοβιετική Ένωση και τή ναζιστική Εὐρώπη και σήμερα στη Συρία και άλλου. Η περιφρόνηση για την αγιότητα

30. Για τὸ θέμα αὐτὸ βλ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΑΜΟΙΡΙΔΟΥ, «Έκκλησία, Ίεραρχία και Πολιτεία στην Είκονομαχία», Π. ΑΡ. ΥΦΑΝΤΗ (έπιμ.), *Χριστιανικός βίος και πολιτική έξουσία. Ίστορικά ζητήματα και σύγχρονες προοπτικές στην Άνατολή και στη Δύση*, εκδ. Άρμός, Άθήνα 2015, σ. 37-77· ιδιαίτερα 71-74.

τῶν λαϊκῶν ἀλληλοτροφοδοτεῖται μὲ τὴ σχεδὸν ἀποκλειστικὴ ἐπικράτηση τῆς ἱεραρχικῆς ἢ μᾶλλον ὀσιακῆς ἀγιότητας, πού συνδέεται μὲ τὸ φαινόμενο τοῦ γεροντισμοῦ, δηλαδή τὴ νοσηρὴ προσκόλλησι σὲ ἓνα πρόσωπο, συνήθως μοναχὸ ἢ ἱερομόναχο, ὁ ὁποῖος διακρίνεται γιὰ τὴν ἀγνότητα, τὰ ἀσκητικά του κατορθώματα, τὰ ἔκτακτα χαρίσματα καὶ βεβαίως τὴ θαυματουργικὴ του ἰκανότητα. Δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι οἱ δημοφιλέστεροι ἅγιοι τόσο στὴν Ὁρθόδοξη Ἀνατολή, ὅσο καὶ στὴ χριστιανικὴ Δύση, ἀνέκαθεν εἶναι ἐκεῖνοι πού φημίζονται γιὰ τὴ θαυματουργικὴ ἰσχὺ καὶ τὴ μεσιτικὴ ἀποτελεσματικότητά τους (μὲ ἓνα λόγο γιὰ τὴ χρησιμότητά τους), πράγμα πού ἐπιμαρτυροῦν ἡ εὐρύτατη χρῆσι τῶν ὀνομάτων τους, ἡ πληθώρα τῶν ναῶν πού ἀφιερώνονται στὴ μνήμη τους καὶ ἡ συχνότητα τῆς ἀνακήρυξής τους σὲ προστάτες χωρῶν, πόλεων, ἐπαγγελματικῶν ὁμάδων ἢ πρόθυμων συμπαραστατῶν σὲ ποικίλες ἀσθένειες καὶ ἄλλες ἀτομικὲς καὶ συλλογικὲς συμφορές. Μὲ ὄρους ψυχολογικούς, αὐτὸ μπορεῖ νὰ φανερώσει μία παθολογικὴ προσκόλλησι, μία ἐξιδανίκευσι πού μαρτυρεῖ ψυχολογικὴ ἀνωριμότητα³¹. Ὡστόσο, ἀπὸ ἄποψη πνευματικῆ καὶ ἐκκλησιολογικῆ, ἰσοδυναμεῖ μὲ ἀναίρεσι καὶ φαλκίδευσι τῆς ἀγιότητας ἢ καὶ μὲ μία ἰδιότυπη εἰδωλολατρία, καλυμμένη μάλιστα πίσω ἀπὸ τὸν μανδύα τῆς εὐσέβειας. Ἡ ἰδιωτικὴ εὐσέβεια ἑνὸς πιστοῦ πρὸς ἓναν ἅγιο εἶναι τὸ δίχως ἄλλο συγκινητικὴ, ὅμως συχνὰ φανερώσει ἢ ὑποκρύπτει τὴν ἰσχυρὴ ἐπιβίωσι μίας προχριστιανικῆς ἢ καὶ ἀντιχριστιανικῆς ἀτομικῆς ἀνταλλακτικῆς θρησκευτικότητας.

Ἐξίσου συχνὰ μάλιστα, τὸ φαινόμενο αὐτὸ ἐκβάλλει σὲ φυγόκεντρες τάσεις ὑποτίμησις τῆς ἐνορίας ἢ καὶ τῶν ἱεραρχικῶν ἐπιλογῶν. Δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι ἓνα τεράστιο τμῆμα τοῦ πληρώματος, πού θεωρεῖται ἀπὸ πολλοὺς ἀλάθητο, καταβροχθίζει καὶ μηρυκάζει ἀστόχαστα προχειρογραμμμένες φυλλάδες καὶ μαρτυρίες ἀμφίβολης ἀξιοπιστίας γιὰ χαρισματικούς γέροντες, ἀναρτᾷ δίχως ἴχνος σεβασμοῦ φωτογραφίες νεκρῶν ἀσκητῶν στὸ διαδίκτυο καὶ προβάλλει τὴν ἀγιότητα ὄχι ὡς θεία δωρεὰ καὶ ἐκκλησιαστικὸ, δηλαδή συλλογικὸ, καρπὸ καὶ ἀγαθὸ, ἀλλὰ ὡς ἓνα ἀτομικὸ κατόρθωμα. Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὶς ἀρετές, τὴ θαυματουργικὴ ἰκανότητα, τὴ χαρισματικότητα αὐτῶν τῶν προσώπων, ἡ διαπίστω-

31. Γιὰ τὶς ψυχολογικὲς προϋποθέσεις καὶ τὶς πνευματικὲς συνέπειες τοῦ φαινομένου τῆς ἐξιδανίκευσις βλ. π. Β. ΘΕΡΜΟΥ, «Ἡ ἐξιδανίκευσις τῶν ἁγίων ὡς ἀναίρεσι τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ φρονήματος καὶ ἠθους», *Σύναξη* 102 (2007), σ. 51-63. Ὁ συντάκτης παρατηρεῖ ὅτι τὸ πρόβλημα αὐτὸ, πού σήμερα ἔχει προσλάβει τεράστιες διαστάσεις, δὲν ἀπουσίαζε οὔτε ἀπὸ τὴν ἀρχέγονη κοινότητα, ὅπως δείχνει ἡ στάσι τῶν πιστῶν τῆς Κορίνθου νὰ προσκολλῶνται σὲ κάποιον ἀπὸ τοὺς ἀποστόλους, εἰς βάρος τῆς σχέσις τους μὲ τὸν Χριστό (Α' Κορ. 1,10-13).

ση είναι προφανής: πώς πάρα πολλοί πιστοί δὲν προσεγγίζουν καὶ δὲν τιμοῦν τὸν ἅγιο ὡς ἕνα ζωντανὸ ὁδοδείκτη τῆς πνευματικῆς ζωῆς ποὺ φέρνει πρὸ κοντὰ τους τὸν Χριστὸ ἀλλὰ σὰν ὑπεράνθρωπο καὶ θαυματοποιὸ ποὺ θὰ ικανοποιήσει τοὺς πόθους καὶ τὶς ἀνάγκες τους.

Ἐξίσου ἀμφιλεγόμενο εἶναι τὸ φαινόμενο τῆς ἰδεολογικῆς χρήσης τῆς ἀγιότητος καὶ τῆς ἐφαρμογῆς κριτηρίων γιὰ τὴν ἀναγνώριση ἑνὸς ἁγίου ἄσχετων μὲ τὸ Εὐαγγέλιο καὶ τὴ χριστιανικὴ πνευματικότητα, πράγμα ποὺ κρατᾶ ἐγκλωβισμένες τὶς κατὰ τόπους Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες «στὰ ἔθνοφυλετικά τους στεγανά»³² καὶ ἀποδυναμώνει τὴν ἐνοποιητικὴ διάσταση τῆς ἀγιότητος. Ἐντελῶς ἐνδεικτικὰ ἀναφέρουμε τὴ σύγκυση μεταξὺ ἔθνομαρτύρων καὶ νεομαρτύρων καὶ τὴν ἀπαίτηση ὀρισμένων ἐκκλησιαστικῶν κύκλων στὴν Ἑλλάδα³³ νὰ ἀναγνωριστοῦν ὡς ἅγιοι οἱ ἥρωες τῆς ἐπανάστασης τοῦ 1821 ἢ ἄλλα πρόσωπα ποὺ συμβόλισαν μὲ τὰ παθήματά τους τὴ σταυρικὴ ἱστορικὴ πορεία, ἀλλὰ καὶ τὴ δῆθεν «μεσσιανικὴ ἀποστολή» τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἡ ὁποία δὲν ἀποτελεῖ παρὰ μία ὀλοφάνερα ἀντιβιβλικὴ συλλογικὴ φαντασίωση.

Τέλος, ἀξιοσημείωτο εἶναι καὶ τὸ ὁλοένα καὶ διογκούμενο φαινόμενο τῆς ὁμολογιακῆς ἐκμετάλλευσης τῆς μνήμης ὀρισμένων ἁγίων, ὅπως ὁ ἱερός Φώτιος, ὁ Μάρκος ὁ Εὐγενικός καὶ ὁ Γρηγόριος ὁ Παλαμάς, οἱ ὁποῖοι προβάλλονται ὡς σύμβολα μίας μαχητικῆς καὶ ἀνυποχώρητης Ὁρθοδοξίας ἀπέναντι στίς ἄλλες ἐκδοχῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἔτσι, ἡ ἀγιολογικὴ εὐσέβεια, ἀντὶ νὰ ἐμπνέει καὶ νὰ στηρίζει τὴν ἐνότητα καὶ τὴν ἀγάπη, μετατρέπεται σὲ πηγὴ καὶ

32. Ἡ ἔκφραση στὸ Γ. ΤΣΕΤΣΗ, ΠΡΩΤΟΠΡ., *Ἡ ἔνταξις τῶν ἁγίων στὸ Ἐορτολόγιο*, ὁ.π., σ. 163, ὅπου ὁ συντάκτης ἀναφέρεται στὸ ἀρχαῖο ἔθος τῆς «ἀνταλλαγῆς τῶν τοπικῶν Μαρτυρολογίων», καὶ στὴ σημερινὴ ἀνάγκη δημιουργίας ἑνὸς κανονικοῦ μηχανισμοῦ, ὁ ὁποῖος θὰ ἐπέτρεπε ὅπως στὸ ἐξῆς ὁ ἅγιος μίας τοπικῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας, ἀποβαίνει κοινὸ τῆς Ὁρθοδοξίας κτῆμα».

33. Βλ. ἐνδεικτικὰ Γ. ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΥ, ΠΡΩΤΟΠΡ., «Ἡ θυσία τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ καὶ ἡ φιλοκαλικὴ θεώρηση τῆς ἐλευθερίας, στὸ ΑΑ.VV., *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός. Ὁ μάρτυρας τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος*, σ. 153-157. Κριτικὴ τῆς συγκεκριμένης τάσης βλ. στὸ Π. ΑΡ. ΥΦΑΝΤΗ, «Τὸ κῆμα τῶν ἐξισλαμισμῶν καὶ οἱ ἐκδοχῆς τῆς παθητικῆς ἀντίστασης: Νεομάρτυρες καὶ κρυπτοχριστιανοί, *Ἱστορία τῆς Ὁρθοδοξίας*, τ. 5: Περίοδος ἀγώνων καὶ μεγαλείου 15^{ου} - 19^{ου} αἰ., ἐκδ. Road, Ἀθήνα 2008, σ. 390-398· ΙΔΙΟΥ, «“Πρὸς ἐπίγνωσιν ἀληθείας τῆς κατ’ εὐσέβειαν” (Τίτ. 1,1). Θεολογικὰ προλεγόμενα στὴ σπουδὴ τῶν νεομαρτύρων», *Ἐνατενίσαις* 15 (Σεπτέμβριος-Δεκέμβριος 2011), σ. 100-116· ΙΔΙΟΥ, «Τὸ αἱμάτινο μαρτύριο μεταξὺ πίστεως καὶ πατρίδας. Ἡ περίπτωση τοῦ ἔθνο-ιερομάρτυρα Κυπριανοῦ, ἀρχιεπισκόπου Κύπρου», *Πρακτικὰ Γ’ Διεθνoῦς Συνεδρίου (Παραλίμνι, 25-27 Φεβρουαρίου 2016)*, Ἰ. Μητρόπολις Κωνσταντίας-Ἀμμοχώστου, Πολιτιστικὴ Ἀκαδημία «Ἁγίου Ἐπιφάνιος» (ὑπὸ ἐκδοσιν).

ἐκφραστικό ὄχημα ὁμολογιακοῦ μίσους, προφανῶς ἐν ἀγνοίᾳ τῶν ἴδιων τῶν ἁγίων καὶ εἰς βάρος τῆς μνήμης τους.

Ὅσο γιὰ τὸν παραδοσιακὸ ἢ ἀντιπαραδοσιακὸ χαρακτήρα τῆς σύγχρονης πρακτικῆς στὴν ἀναγνώριση ἑνὸς ἁγίου, ἀξίζει νὰ τονισθεῖ ὅτι ἡ Παράδοση δὲν εἶναι ἓνα μέγεθος στατικό, ἀλλὰ ζωντανὸ καὶ διαρκῶς ἀνανεούμενο. Αὐτὸ ποὺ ἀπειλεῖ τὴν Παράδοση εἶναι ἡ ἀκίνητοποίησή της καὶ ἡ μετατροπὴ της σὲ ἓνα νεκρὸ ἀπομεινάρει τοῦ παρελθόντος, ποὺ ὅπως εἶναι φυσικὸ οὔτε διαλέγεται μὲ τίς ἐκάστοτε ἀνάγκες οὔτε ἀντέχει σὲ συνθήκες περιβάλλοντος· γι' αὐτὸ καὶ πρέπει νὰ ἐγκλωβιστεῖ σὲ γυάλινες προθήκες ἢ νὰ ταριχευθεῖ. Ἐξάλλου, ἡ ἴδια ἢ ἱστορικὴ ὄδευση καὶ ἡ ἱεραποστολικὴ δέσμευση τῆς Ἐκκλησίας στηρίζεται σὲ αὐτὴ τὴν ἀέναη κινήσιμότητα καὶ τὴν ἐτοιμότητά της νὰ προσλαμβάνει καὶ νὰ ἀποβάλλει, ὅπως κάθε ζωντανὸς ὀργανισμὸς, τὰ στοιχεῖα ποὺ ἀνάλογα μὲ τὸν τόπο καὶ τὴν ἐποχὴ ἐξυπηρετοῦν ἢ ματαιώνουν ἀντίστοιχα τὴν σωτήρια ἀποστολή Της.

Ἡ τελευταία διαπίστωση ποὺ ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὴ συσσωρευμένη ἐμπειρία τῆς Ἐκκλησίας μοιάζει νὰ δικαιώνει τὴν τρέχουσα πρακτικὴ ἢ ἔστω νὰ μετριάξει τίς σκληρὲς ἐνστάσεις ἀπέναντί της. Ἐφόσον, ὅπως ἐπισημάνθηκε παραπάνω, σήμερα τὰ κριτήρια τῆς ἀναγνώρισης τῶν ἁγίων ἔχουν θολώσει καὶ ἡ ἀγιολογικὴ εὐαισθησία τοῦ πληρώματος συχνὰ ὑπηρετεῖ ἀνάγκες ἢ σκοποὺς ἄσχετους μὲ τὸ ἴδιο τὸ Εὐαγγέλιο καὶ γιγαντώνει φυγόκεντρες τάσεις ποὺ διακυβεύουν τὴν ἐνότητα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος, θὰ πρέπει νὰ δεχθοῦμε ὅτι ἡ σύγχρονη πρακτικὴ νὰ κρίνεται καὶ νὰ ἐγκρίνεται ἢ φωνὴ τοῦ λαοῦ ἀπὸ τὴ συνοδικὰ ἐκπεφρασμένη ἐκκλησιαστικὴ ἀρχὴ μπορεῖ νὰ ἀποτελέσει μίαν ἀσφαλτικὴν δικλείδα γιὰ τὴν πρόληψη ἢ ἀποφυγὴ παρόμοιων φαινομένων. Καὶ ὅλα αὐτά, ὑπὸ τὴ μᾶλλον αὐτονόητη προϋπόθεση πὼς ἡ συμμετοχὴ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς στὴν ἀνακήρυξη τῶν ἁγίων καὶ τὴν ἐγγραφή τους στὸ Ἑορτολόγιο δὲν ἀποσκοπεῖ στὴν ὑπογράμμιση τοῦ κανονιστικοῦ κύρους καὶ τῆς ἱεραρχικῆς ἐξουσίας εἰς βάρος τοῦ σώματος τῶν πιστῶν, ἀλλὰ ἀντιθέτως ἐκφράζει τὸ πατρικὸ δικαίωμα καὶ καθῆκον καὶ συνάμα τὴ μητρικὴ εὐθύνη καὶ μέριμνα τῆς ποιμαίνουσας καὶ θεσμικῆς Ἐκκλησίας νὰ διακονεῖ τὸ πλήρωμα, παρεμβαίνοντας ἐλεγκτικὰ ἢ καὶ θεραπευτικὰ σὲ τόσο σημαντικὰ ζητήματα ποὺ καθορίζουν καὶ ἐκφράζουν τὴν πνευματικὴν φυσιογνωμία του.

SUMMARY

The recognition of Saints in the Orthodox Church as a dialogue between institution and grace

By P. A. Yfantis,
Associate Professor, Aristotle University of Thessaloniki

Based on the empirical acknowledgements of the Biblical experience, a historical and descriptive presentation of the topic is presented, which sheds light on the importance of the collective consciousness of the ecclesiastical congregation, the role of the official ecclesiastical authority, as well as the diverging or controversial effects which mould the current doctrine and the enactment of the canonization which the Orthodox Church follows.

Furthermore, we aim to critically approach the theological, spiritual and ultimately the ecclesiological criteria which on some occasions hinders while on others promotes the dialogue between the “infallible” and “charismatic” hagiological consciousness of the people and the paternal control of the Church as an institution.